

O sobectví a důvěře na gymnáziu Klobouky u Brna

Mgr. Jan Blažek

"Důvěra je formou sociálního kapitálu, jako jsou peníze formou kapitálu skutečného," píše biolog a spisovatel Matt Ridley. Snad nikdy dříve společnost neoceňovala více schopnosti jako umět si získat důvěru druhých lidí, naučit se jim naslouchat a spolupracovat s nimi, nacházet společné řešení problémů. Také současný trh práce více oceňuje týmového ducha a schopnost dělit se o práci a informace, než bezohledný kariérismus.

Vzájemná reciprocita a spolupráce mezi jednotlivci i skupinami, založená na důvěře, pak stojí za největšími lidskými úspěchy. *"Doslova každá obchodní transakce v sobě obsahuje prvek důvěry,"* všimli si již ekonomové. Nechme nyní stranou, zda za to, že jednáme společensky, důvěryhodně a kooperativně, vděčíme našim skutečným vládcům, genům, které tyto vlastnosti využívají ke svému prospěchu, jak tvrdí někteří badatelé. Jisté je, že tyto vlastnosti jsou v tak velké míře vlastní pouze nám lidem a že stojí v základu lidské společnosti. Neblahopřejme si však předčasně. Temné stránky sociálního života našeho druhu jsou přinejmenším stejně mocné. Máme silný sklon organizovat se do soupeřících skupin, který nás snadno dovádí k předsudkům, xenofobii a násilnostem.

Pojmy jako sobectví a altruismus či soupeření a spolupráce, jsou také součástí jednoho z témat rozsáhlého vzdělávacího projektu PKL (Příroda, krajina a lidé pospolu), který od roku 2009 vyvíjí tým odborníků z Centra ekologického výzkumu a výchovy ve Svatém Janu pod Skalou. Tento program je právě ve stádiu pilotního ověřování, jehož se účastní řada základních a středních škol v Čechách a na Moravě. Dne 13. října 2011 si jej "na vlastní kůži" zažili také žáci dvou tříd Městského víceletého gymnázia v Kloboukách u Brna. A téma, které během devadesáti minut absolvovali, znělo *Orientace na druhé v kontextu přírody a kultury*.

Celý program zahajovala modifikace hry s názvem "Otevřená ruka", kterou popisuje například Graham Pike ve druhém díle populární učebnice *Cvičení a hry pro globální výchovu* (Portál, 2000). Hra, která dobře otevírá otázku důvěry a spolupráce, nastínila přirozené založení žáků ve třídě. To bylo podle očekávání spíše soutěživé, avšak s náznaky možnosti spolupráce. Zvrat v chápání herní situace nastal ve chvíli, kdy lektori začali s žáky nahlas uvažovat o hráčích společně. Dvojice dívek, která se od začátku hry domluvila na spolupráci ("otevřené ruce"), měla v celkovém součtu nejvyšší možné bodové hodnocení, a tedy nakonec "vyhrála", byť vlastně nesoutěžila.

Problematiku této hry, která má v zážitkové pedagogice více variant (srov. Činčera a Caha 2000: 116) následně osvětlila připravená PowerPointová prezentace, která věcně dokreslovala zažitou situaci a pojmenovala ji jako "Věžňovo dilema". To přichází na scénu vždy, když se sobecký zájem jedince dostane do rozporu se zájmy celku. Problematika žáky zajímala, a tak bylo možné během diskuze probrat i složitější ekologické pojmy. Tím byla například "Tragédie obecní pastviny", tedy situace, kdy je určitý omezený zdroj sdílen několika jednotlivci, kteří se při jeho využívání snaží racionalizovat svůj osobní užitek. Lektori na několika příkladech ilustrovali, jak tato snaha může v konečném důsledku vést k nenávratnému vyčerpání daného zdroje, a tedy ke snížení užtku všech jednotlivců. Co je racionální z hlediska individua, může mít katastrofální následky, když se stejně "racionálně" začnou chovat všichni.

Na závěr žáci dostali samostatnou práci. Měli za úkol přijít s vlastním, ať reálným či smyšleným, příběhem na téma "Věžňovo dilema", příp. "Tragédie obecní pastviny". Výsledky ukázaly širokou škálu znalostí a zájmů jednotlivých žáků. Ne ve všech případech žáci přesně vystihli podstatu zadání, avšak důležité bylo, že všichni rozehráli svérázné variace na téma "sobectví - spolupráce".

Asi nejpresněji situaci věžňova dilematu vystihla studentka, která napsala:

Převrhnu s bratrem vázu a máme problém. Když budeme žalovat oba dva, tak oba máme problém, ale když nebudeme žalovat a nepřiznáme se, tak budeme mít menší problém. A když bude žalovat jen jeden, tak ten, co žaloval, nebude mít problém, ale ten druhý jo, a tak mu to někdy oplátí.

Z jakého prostředí uvedené příklady pocházely nejčastěji? Asi ne zrovna překvapivě ze světa počítačových her, příp. přeplněných počítačových učeben. Nutno přiznat, že mnohé počítačové hry, zvláště ty, v nichž anonymní hráči připojení k internetu spolu nebo proti sobě navzájem bojují, témata sobectví a spolupráce nastolují přímo, a lze je dobře využít pro vysvětlení tématu:

Jednou jsem v jedné hře bojoval s jedním hráčem, který byl stejně dobrý jako já, tak jsme se nemohli porazit. Jednou po velkém boji jsme si navzájem nabídli spojenectví a spojili jsme se. Tím pádem jsme byli mnohem silnější.

A potom samozřejmě ve sportu:

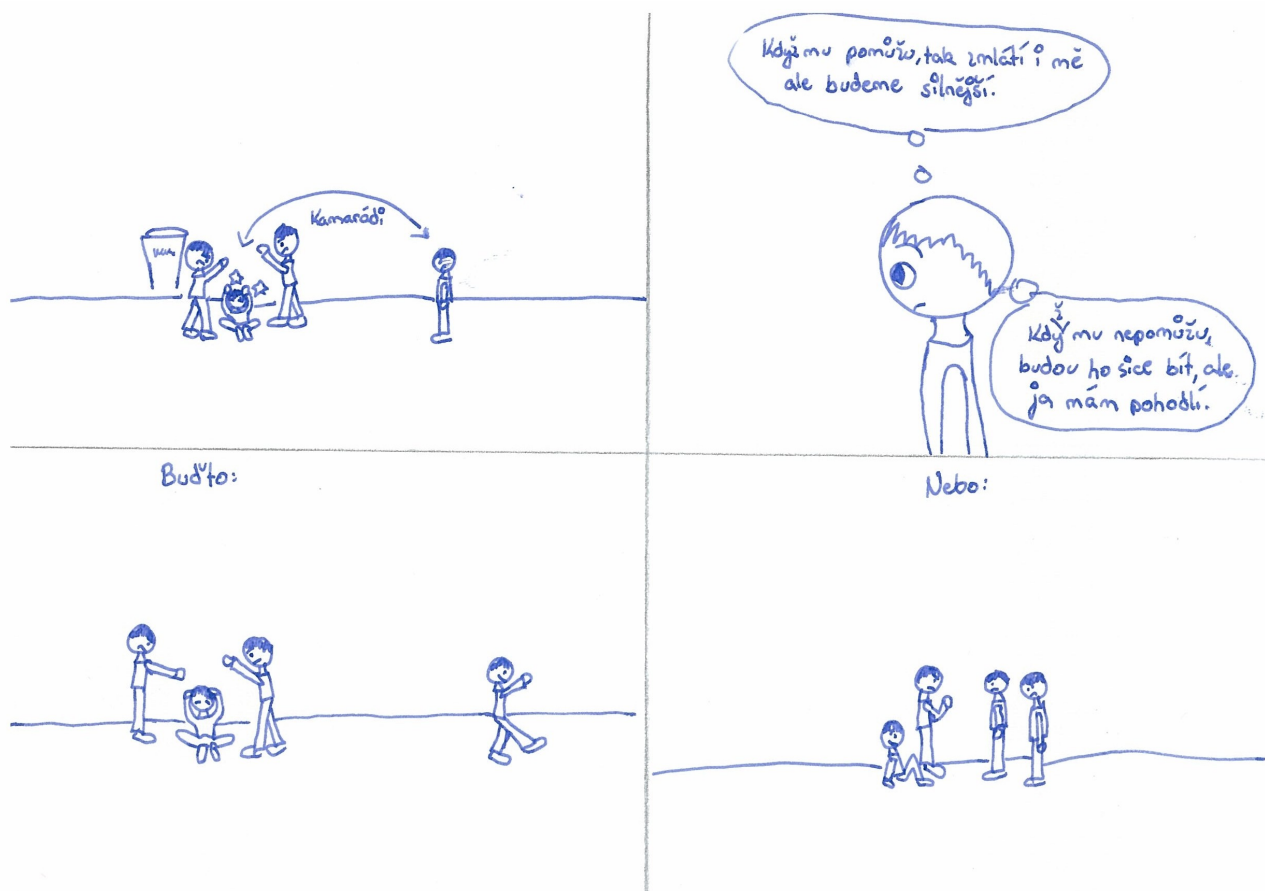
Když jsme hráli proti poslednímu týmu tabulky, každý chtěl dát co nejvíce gólů, aby vyhrál krále střelců. Ale o poločase jsme se shodli, že když si budeme nahrávat, dáme soupeřovi mnohem víc gólů, než když bude hrát každý sám za sebe.

Objevovaly se však i sofistikovanější příklady, například ze světa politiky (politika "zastařování" po Druhé světové válce) nebo ekonomiky (rivalita mezi firmami Apple a Samsung). Obecně lze říci, že žáci dobře pochopili téma takzvaných *sociálních pastí* a situaci jakési trvalé "vendetty", k níž

může jednou započatý konflikt dojít. Takto pojala problém po svém jiná studentka:

Na farmě se narodí kráva a přijdou si říct dva zájemci a farmář to dá jednomu z nich. Ten, který dostal krávu, nabídne, aby se o ni starali společně, ale ten druhý mu tu krávu po čase nevrátí. Majitel krávy se naštvě a ukradne svoji krávu, a tak to půjde několik let, že nebudou ani vědět, čím ta kráva je. Až jednou přijde třetí farmář a rozhodne, že až bude mít kráva tele, tak si ho nechá ten, který krávu zrovna nemá.

Našli se i žáci, kteří volili jiné výrazové prostředky a zadání zpracovali raději kresbou nebo originálním mini-komiksem. Pozoruhodný byl i příklad žáka, který se přiznal k tomu, že od té doby, co jej ostatní spolužáci odstrkují a bijí, nikomu kromě rodiny moc nedůvěřuje. Tento poněkud brutální příklad ovšem znamenal přesné vystižení a pochopení celé problematiky. Je to právě nízká míra důvěry (mezi lidmi i vůči institucím), která představuje podle mnohých autorů jednu z hlavních překážek rozvoje skutečně fungující občanské společnosti, nejen v ČR. Někteří sociologové hovoří o *krizi důvěry*. A přitom možná stačí docela málo – když budeme lidi okolo sebe slovy i činy přesvědčovat o tom, že nám mohou věřit a zkusíme jim věřit také. K tomu by chtěl přispívat také Projekt PKL a to bylo také hlavním poselstvím jeho tematické lekce na jihomoravském gymnáziu.

Poděkování patří Základní škole a Městskému víceletému gymnáziu v Kloboukách u Brna za to, že se již podruhé zúčastnili pilotního ověřování Projektu PKL a přispěli tak k jeho zlepšení.

Zdroje k tématu:

Projekt PKL (Příroda, krajina a lidé pospolu, CZ.1.07/1.1.00/08.0028). Vzdělávací program Centra ekologického výzkumu a výchovy ve Svatém Janu pod Skalou. Téma 2-6: *"Orientace na druhé v kontextu přírody a kultury"*.

Činčera, J., Caha, M.: *Výchova a budoucnost : hry a techniky o životním prostředí a společnosti*. Brno: Paido, 2005, s. 116-117.

Pike, G., Selby, D.: *Cvičení a hry pro globální výchovu 2*. Praha: Portál, 2000, s. 38-40.

Ridley, M.: *Původ ctnosti : o evolučních základech a zákonitostech nesobeckého jednání člověka*. Praha: Portál, 2000.